

**INTRODUCEREA ÎN CIRCUITUL ȘTIINȚIFIC A DOUĂ EXEMPLARE
BĂLGRĂDENE DE *CHIRIACODROMION*, 1699,
DE LA MĂNĂSTIREA BISTRIȚA OLTEANĂ**

Monahia Marina AVRAM
Mănăstirea Bistrița, Vâlcea

**Two Copies from Bălgrad, *Chiriacodromion* (Homiliary), 1699, from the Bistrița Olteană
Monastery, Subjected to Scientific Scrutiny**

ABSTRACT

The *Neagoie Basarab Centre for the Conservation and Restoration of Cultural Heritage Objects*, within the Monastery of Bistrița, preserves prints from various printing shops, including Bălgrad. The *Chiriacodromion* printed in 1699 appears under the administration of Metropolitan Athanasius Anghel, having as prefacer and printer Mihail Iștvanovici from Walachia. The book contains valuable *Sermons* to be read in church on Sundays, known as *Cazanie* (Homiliary).

With the present communication we would like to put two copies of this edition in our monastery under the scientific scrutiny. They are in a good state of preservation, one of them also has a title page, which has made it easier to identify them.

Cuvinte-cheie: *Chiriacodromion*, hârtie, Mănăstirea Bistrița, predică, tipăritură

Key words: *Chiriacodromion*, paper, Bistrița Monastery, sermon, printing

În *Centrul de conservare și restaurare a obiectelor de patrimoniu cultural Neagoie Basarab* din incinta Mănăstirii Bistrița se păstrează tipărituri din diverse oficine tipografice: București, Sibiu, Brașov, Bălgrad, Râmnic, Buzău, Blaj, Buda, Pesta, Neamț, Iași etc., de sub teascurile lor ieșind o varietate de titluri, printre care amintim: *Evanghelii, Apostole, Cazanii, Antologhioane, Psaltiri, Penticostare, Minee, Trioduri, Liturghiere, Molitvenice, Aghiasmatare, Panihide*, cărți de muzică etc¹. Identificarea acestora se face consultând *Bibliografia românească veche*, vol. I-IV, precum și alte cataloage de specialitate. Depozitul *Centrului* cuprinde peste 7500 de volume, valoroase din punct de vedere cultural și patrimonial, concretizate în peste 400 de titluri.

În acest fond de carte regăsim valori bibliofile românești și europene tipărite încă de la începutul secolului al XVII-lea, din anul 1602, la Veneția, *Mineiele* tipărite în limba greacă, *Evanghelia învățătoare*, tipărită la Mănăstirea Dealu în anul 1644, *Îndreptarea legii* sau *Pravila lui Matei Basarab*, tipărită la Târgoviște în anul 1652, apoi *Cheia înțelesului*, tipărită la București în anul 1678, continuând cu tipăriturile din epoca brâncovenească și ajungând până la

---

¹ Avram 2010, p. 33.

epoca modernă, cu *Psaltirea* tipărită la Sankt Petersburg în limba rusă în anul 1900 și altele.

Cea mai veche carte dintr-o tipografie transilvăneană în colecția noastră este *Chiriadromionul*², tipărit la Alba Iulia în anul 1699 (inv. 5665; 6763).

După apariția primelor cărți slavone cu litere chirilice, în 1491, la Cracovia, imprimate de către Sweipolt Fiol – *Octoiul* și *Ceaslovul* –, urmate apoi de o *Psaltire* și două *Trioduri*, meșteșugul tiparului ajunge și în Țările Române, întrucât tipograful a fost arestat și judecat de către „închiziția spirituală din Cracovia” pentru tipărirea cărților ortodoxe³. Primele tipăriri în spațiul românesc au apărut la Târgoviște în perioada 1508-1512. Este vorba despre *Liturghierul* (1508) ieromonahului Macarie din Muntenegru, adus în Țara Românească de către voievodul Radu cel Mare, *Octoiul* (1510) și *Evanghelia* (1512). Acestea s-au difuzat rapid în Transilvania și Moldova, dar și în Bulgaria, Serbia sau Muntele Athos. Tipărirea unei cărți însemna o muncă asiduă, care uneori dura și până la 2 ani, iar hârtia era cumpărată de la Sibiu sau din alte centre comerciale europene. Ornamentele și uneori și literele erau sculptate în lemn, ceea ce a determinat un preț de cost ridicat, motiv pentru care cărțile nu erau puse în vânzare, ci se ofereau în dar personalităților remarcabile ale vremii.

Începutul oficinei tipografice din capitala Principatului Transilvaniei îl constituie anul 1567, urmând, la nivel național, celor de la Târgoviște, Sibiu, Brașov, Cluj și Oradea și devenind în scurt timp un veritabil centru cultural european.

În anul 1567 ies de sub teascurile acestei tipografii lucrări religioase, puse în slujba Reformei, imprimate de către tipograful Raphael Skrzetuski – cunoscut și sub numele Hoffhalter –, ajuns în capitala Transilvaniei la invitația principelui Ioan Sigismund⁴.

În secolul al XVII-lea activitatea tipografică de la Alba Iulia se materializează printr-un spectru larg de tipăriri românești cu caractere chirilice atribuite atât vieții religioase a adepților reformei calvine, cât și enoriașilor ortodocși. Activitatea tipografică s-a desfășurat, cu intermitențe, în intervalul dintre anii 1640 și 1702⁵. Despre istoria și evoluția acestei tipografii s-au scris numeroase studii și lucrări de specialitate, de aceea vom urmări aici doar contextul în care a apărut *Chiriadromionul*, tipărit la Bălgrad în anul 1699, ale cărui exemplare se regăsesc și în fondul nostru.

În anul 1642 iese de sub tipar cea dintâi tipăritură numită *Carte ce se cheamă Catehismus*. Este vorba despre un Catehism calvinesc care se presupune

---

² Editor/patron Athanasie Anghel, prefațator și tipograf Mihail Iștvanovici cel din Ungrovlahia; BRV, vol. I, nr. 115, p. 372.

³ Drăgulescu 2010, p. 18.

⁴ Bogdan 2017, p. 8.

⁵ Mârza, Dreghiciu 1989, p. 20; Mârza 1998, *passim*.

că ar fi fost distrus de către preoții români (ars), întrucât nu s-a păstrat niciun exemplar al acestuia, dar, din lucrarea mitropolitului Varlaam, în care este combătut *Catehismul* „fir a păr”, putem determina apariția acestuia⁶. O ipoteză referitoare la dispariția tuturor exemplarelor acestei tipărituri ar putea conduce la explicația că exemplarele ar fi dispărut din cauza utilizării lor în cazul lecturii zilnice, determinând astfel uzura⁷.

Apoi, în 1648, apărea *Noul Testament de la Bălgrad*, a cărui *Predoslovie* este semnată de mitropolitul Simion Ștefan, în care subliniază ideea unității limbii române în toate teritoriile locuite de români, precum și necesitatea elaborării unei limbi literare. Aceeași idee se regăsește, mai târziu, și în textul *Psaltirii*, tipărite la Alba Iulia în anul 1651⁸. O ultimă carte, tipărită cu alfabet chirilic, care a apărut la Alba Iulia, în această perioadă, este *Scutul Catehismușului* (1656). După o întrerupere de aproape trei decenii a activității acestei tipografii, stagnare datorată condițiilor sociale și economice nefavorabile, precum și războaielor și domniilor frământate, apare în anul 1683 *Sicriul de aur*, lucrare a protopopului Ioan Zoba din Vinț, urmată de *Cărare pre scurt spre fapte bune, îndreptătoare* (1685). În literatura de specialitate nu sunt cunoscute exemplare complete ale acestei cărți. Vasile Popp este cel dintâi care a descris acest titlu, după un exemplar care făcea parte din biblioteca personală a preotului Bonifație Pitiș din Brașov, alt exemplar cunoscut fiind cel al lui Timotei Cipariu⁹. Această lucrare este o traducere din limba engleză în limba maghiară, fiind apoi tălmăcită în limba română, care face parte din literatura etico-didactică menită a promova principiile puritanismului englez privind locul și rolul important al instruirii în societate¹⁰. Același curent cultural impulsivat de prozelitismul calvin se regăsește și în alte lucrări ale aceluiși autor tipărite la Alba Iulia: *Ghidul spiritual pentru uzul absolvenților școlilor calvine* (1685), *Ceaslovețul* (1687), *Molitvenicul* (1689).

Eruditul transilvănean Ioan Zoba din Vinț s-a remarcat în epocă prin traducerea și editarea a șapte cărți de învățătură a literaturii teologice din limbile latină și slavonă, inițiind, rând pe rând, legături culturale cu mitropoliții vremii, începând cu Sava Brancovici, Iosif Budai, Ioasaf, Sava al III-lea din Veștem și Varlaam, cel din urmă fiind sponsorul principal al cărților apărute în timpul păstoririi sale.

Primul manual în limba română apare, tot la Alba Iulia, în anul 1699 – *Bucoavna*, primul abecedar românesc „menit a deprinde pe pruncii românilor din Transilvania cu învățăturile de bază ale credinței creștine”¹¹. Cercetătorul Iacob

⁶ Cartoian 1980, p. 100.

⁷ Mârza 1998, p. 30.

⁸ Radosav 2005, p. 317.

⁹ Mârza 1998, p. 72.

¹⁰ Vezi mai multe în Zoba 2019, în special studiul lui Alin-Mihai Gherman.

¹¹ Emilian 1989, p. 22.

Mârza la *Însemnătatea didactică a Bucoavnei de la Bălgrad (1699)*, afirma următoarele:

„Această lucrare dovedește prin maniera de alcătuire a conținutului că autorul a fost conștient de însemnătatea principiului pedagogic al progresivității în însușirea de noi cunoștințe. Structura și conținutul manualului mărturisesc că s-a aplicat, nu numai în ordonarea lecțiilor, ci și în alegerea textelor, principiul educativ de la concret la abstract, de la simplu la compus, de la puțin cunoscut la deplin cunoscut [...] reflectă nivelul atins de învățământul românesc din epocă, tendințele sale de modernizare și de implicare în nevoile imediate ale societății”¹².

Tot în același an, 1699, vede lumina tiparului *Chiriadromionul*. Aceste tipăriri, *Bucoavna* și *Chiriadromionul*, două cărți inegale ca mărime, dar asemănătoare ca importanță spirituală, ocupă un loc deosebit în istoria culturală, ele fiind tipărite în contextul în care încercările de deznaționalizare prin înstrăinarea de credința ortodoxă a românilor nu mai veneau din partea Bisericii calvine sau a principelui, ci de sub noua domnie a Casei de Habsburg, romano-catolică. Prin catolicizarea românilor transilvăneni apărea posibilitatea creșterii puterii de dominare într-un Imperiu multinațional și în care existau mai multe confesiuni, dar, și realizarea unei contraponderi împotriva nobilimii maghiare (în majoritate calvină). Pentru moment, Biserica Ortodoxă transilvăneană reacționează prin accentuarea tradiției și a valorilor Ortodoxiei, cu toate că în acel moment Transilvania era sub administrație militară, o perioadă de tranzit de la dominația otomană la cea austriacă¹³.

Redăm în continuare transliterarea textului foii de titlu a *Chiriadromionului* tipărit la Bălgrad în anul 1699 (inv: 6763):

„**CHIRIACODROMION** / sau / **EVANGHELIE ÎNVĂȚĂTOARE**
/ Care are întru ea *Cazanii* la toate duminecile / preste an și la
Prazniceale Domnești, și / la Sfinții cei numiți. / **A**cum întâi întru
acesta chip așezată și / tipărită și mai luminat în limba / rumânească
diorthosită. / **S**upt biruința prealuminatului și înălțatului / **IOSIF**
LEOPOLD, / craiul Budei și al Țării Ungurești și / al Ardealului. /
Fiinde Gubernator țării Mării Sa Bamfi / **GHEORGHE**. / Cu
Blagoslovenia preasfințitului Kir / **ATANASIE, mitropolitul**
țării. / **În Sfânta Mitropolie, în BELGRAD**. / **În** anul de la
mântuirea lumii 1699. / **D**e Mihai Iștvanovici tipograful / Tu ex
Ungrovlahia”.

¹² Mârza, Călugăru 1989, p. 37.

¹³ Chițimia, Toma 1989, p. 84.

Așadar, acesta apare sub oblăduirea mitropolitului Athanasie Anghel. Personalitatea lui este cunoscută, mai ales, prin contribuția sa la activitățile remarcabile pe plan ecleziastic și cultural. În ultimii ani ai secolului al XVII-lea, întâi-stătător al bisericii, el este activ prin donații de cărți religioase și cunoscut ca diplomat și om politic, la rândul său, fiind fiu de preot, din zona apropiată Albei Iulia, câștigând diploma de nobil în timpul alegerii pentru funcția de ierarh. La finanțarea tipăririi acestei cărți a mai participat și Ștefan Rácz din Kisfalud (Micești / Alba-Iulia), nobil român, administrator fiscal, donator al unor cărți bălgrădene¹⁴, precum și protopopul Gheorghe de la Daia.

Inițiativa imprimării acestei tipărituri face parte din programul politic al domnitorului Constantin Brâncoveanu¹⁵, privind soarta și destinul românilor de peste munți, „fiind patronașu adevărat al sfintei Mitropolii de aici din Ardeal”, care acordă sprijin financiar „cât și tot ce a fost necesar pentru buna imprimare a cărții”, trimițând din Țara Românească pe vestitul tipograf Mihai Iștvanovici, cel care a ucenicit sub oblăduirea mitropolitului Antim Ivireanu și a deprins arta meșteșugului tipăririi cărților la mănăstirea Snagov în anul 1697, la editarea *Evangeliei*. Mai târziu, în anul 1708, Iștvanovici va fi trimis de către domnitorul Constantin Brâncoveanu în Georgia, cu scopul de a înființa în această țară ortodoxă cea dintâi tipografie la Tbilisi, unde va tipări în perioada 1709-1712 aproximativ 12 cărți cu caracter liturgic, cu caractere georgiene. Procesul tehnologic s-a desfășurat timp de 10 luni, începând cu data de 1 martie până la Ignat (20 decembrie).

Apariția cărții este rezultatul colaborării strânse dintre cărturarii ardeleni și cei munteni, fiind „o încununare a biruinței scrisului și a limbii române, a cuvântului și cugetului românesc”¹⁶ din Transilvania. Cu toate că această lucrare a fost tipărită într-un tiraj de peste 1000 de exemplare, care a avut un preț de cost de aproximativ 20 de florini, în decursul secolului al XVIII-lea, datorită importanței ei, s-au efectuat alte 36 de copii manuscrise ale acestei ediții.

Prin prezenta lucrare dorim să introducem în circuitul științific două exemplare ale *Chiriacodromionului*, aflate la Mănăstirea Bistrița olteană. Acestea provin din parohii diferite, unul de la biserica „Toți Sfinții” din Râmnicu Vâlcea, iar celălalt exemplar de la Protopopiatul județean. Cea dintâi, inv. 6763, are foaia de titlu care ne-a ajutat pentru identificarea cărții, iar cea de-a doua începe cu prima *Cazanie* a Duminicii Vameșului și a Fariseului, prima zi a slujbelor dedicate sfântului și Marelui Post, închinat Învierii Mântuitorului nostru Iisus Hristos, din perioada Triodului, inv. 5665.

---

¹⁴ Mârza 2008, p. 133.

¹⁵ Dudaș, 1987, p. 176.

¹⁶ *Ibidem*, p. 179.

Din *Prefața* cărții, semnată de către Mihail Ișvanovici, reiese că „foarte au fost lipsă sfințelor biserici și pravoslavnicilor creștini de aici, din Ardeal de această Dumnezească carte, neavându pre-nțeleș din destulu, cuvântulu sfintei *Evanghelii*”¹⁷. Acest volum cuprinde valoroase *Predici* care se citeau în biserică, duminica, cunoscute sub denumirea de *Cazanie*.

De-a lungul versoului primei și celei de-a șasea pagini, se continuă însemnarea de achiziție a cărții realizată de către Paraschiv Lazea:

„Acest Mărgărit l-am cumpărat eu, robul lui Dumnezeu Paraschivul, și după moartea mea într-a cui mână va încăpea să aibă a mă pomeni pre mine Paraschivul pentru numele lui Dumnezeu”.

Tot el mai menționează la sfârșitul cărții că „În ziua de 21 mai a fost Înălțarea Domnului și ziua Sfinților Constantin și mama sa Elena; am scris în ziua de Înălțare Lazea Paraschiv”, ceea ce înseamnă că aceste sărbători au coincis, fiind într-o zi de joi. Pe ultimul forțat al cărții este precizat că „această *Cazanie* este a sfintei biserici ot Găvora”, însemnarea fiind transliterată de către Dimitrie D. Popescu din București în data de 21.01.1934. Tot aici mai apare și un alt nume, Iliescu, comuna Govora.

Printre degradările fizico-mecanice ale volumului întâlnim unele îndoiri, răsuciri, fisuri, franjurări ale filelor ca urmare a unor manevrări neadecvate. De asemenea, unele file prezintă pierderi de material suport, purtător de informație scrisă. Suportul papetar al blocului cărții conține pete de proveniențe diferite, ușor îngălbenite, unele de culoare brună, altele murdare, în special, în zona colțului de răsfoire.

Hârtia folosită pentru tipărirea cărții este prelucrată manual, provenind de la mori de hârtie din zone diferite, întrucât, dacă privim fila prin difuzia luminii, se observă mai multe tipuri de filigrane. Se observă și liniile de apă ale sitei de fabricare a hârtiei. În secolul al XVII-lea, la tipografia din Alba Iulia, au fost utilizate mai multe sortimente de hârtie, produse în mori autohtone sau străine¹⁸.

Grosimea hârtiei variază pe tot parcursul volumului. La începutul cărții s-a folosit o hârtie subțire, urmând apoi o hârtie mai rezistentă. Totodată, anumite sortimente de hârtie sunt puternic higroscopice, întrucât este vizibilă o ușoară migrare a cernelii ferogalice din pricina gradului diferit de reîncliere a hârtiei.

Filigranologia acestei cărți a fost studiată de către Sofia Știrban, cu ocazia restaurării unor exemplare aparținând acestei ediții, în laboratorul Centrului Național al Conservării și Restaurării cărții vechi din cadrul Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, prilej cu care a concluzionat că materia primă necesară ar fi fost achiziționată din Italia și Franța.

---

¹⁷ BRV, vol. I, p. 375.

¹⁸ Știrban 1999, p.53-58.

În ceea ce privește tehnica de așezare în pagină, activitatea zețarului, a culegătorului de litere, putem observa că acesta a făcut mari eforturi pentru a încadra în pagină compoziții de elemente pentru a forma viniete și frontispicii diferite, folosind asiduu, cât mai economic, oglinda paginii, întrucât de-a lungul volumului există o continuitate a textului sub raportul conținutului predicilor.

În general, la edițiile de lux, întâlnim tipărirea unui nou capitol al textului pe o filă nouă. Totuși și această lucrare s-a dorit a fi o ediție de lux. Foaia de titlu a cărții este realizată cu cerneală ferogalică și chinovar (roșie). De altfel, primele fascicule sunt tipărite în această manieră, continuându-se până la frontispiciul primei *Cazanii* și la cea dintâi letrină a prediciei.

Capitalbandul cărții este prezent, puțin deteriorat, realizat din ață din bumbac de culoare albă în contrast cu albastru. Din cauza variației umidității și temperaturii diferite a scoarțelor cărții și a hârtiei blocului de file, în timp, a avut loc o deformare convexă a cotorului cărții. Printre degradările fizico-chimice s-a ajuns la o ușoară rigidizare a pielii ca urmare a pierderii cantității de apă din structura învelitorilor de piele.

În general, volumul se află însă într-o stare bună de conservare. Cartea este îmbrăcată în piele de culoare maro, cu scoarțe din lemn. De-a lungul timpului a fost restaurată, prilej cu care au fost consolidate unele file, totodată s-au înlocuit și închizătorile cărții, care au fost confecționate din curele de piele mai deschisă la culoare. În prezent, funcțională este doar cea de sus, cealaltă fiind ruptă. Cusătura cărții este realizată cu ață de bumbac desfășurată în patru nervuri proeminente din sfoară.

Decorul primei coperti este format dintr-un chenar realizat cu o roletă, fără întreruperi, cu model vegetal 0,2 mm, împrejmuț de o garnitură realizată în timbru sec cu ajutorul unui fleuron mediu de formă concavă aldin 0,8 x 20 mm, aplicat în 12 câmpuri pe lungimea scoarței și în 7 pe lățimea acesteia, regăsindu-se, față-n față, pe diagonala colțurilor coperti. Această bordură prezintă urme de aurire. În mijlocul coperti este de asemenea imprimată în sec o cruce mare, realizată cu un fleuron mic, aldin, cu motive vegetale, 0,8 x 10 mm, aplicat în 6 câmpuri pe lungimea crucii și în 4 pe lățimea acesteia. În extremitățile acestui ornament se regăsește aplicat același fleuron folosit la ornamentul chenarului. În consecință, acest ornament are dimensiunea de 10,5 x 6,7 mm, cu o lățime de 1 cm. Atât pe copertă, cât și în blocul de file al cărții întâlnim ușoare urme ale atacului xilofag.

Cea de-a doua copertă este simplă, cu urme de uzură funcțională.

Pe versoul foii de titlu este imprimată ilustrația „Sfintei Treimi”, în varianta „Cina de la Mamvri”¹⁹, reprezentând stema Mitropoliei Ardealului (biserica păstrând până în prezent hramul „Sfintei Treimi”), urmată de următoarele stihuri:

---

¹⁹ Andreescu 2006, p. 68.

„Trei chipuri în osebite și un Dumnezeu în mărire, / Lui Avraam te-ai arătat întâi foarte adevărat, / Supt cel de la Mamvri copaci, când ai vrut minune să faci, / Ca să smerești cu certare pre cei cu cerbiceale tare, / Din Gomora și Sodomul ca să stingă tot omul. / Pentru-aceastea, mai-nainte de toți veacii, ești Părinte / Cunoscut în trei obraze și strălucești de dai raze, / Însuți cu Fiul fiind mărit și cu Duhul Sfânt proslăvit”.

Printre ilustrații mai întâlnim icoana Sfinților Împărați Constantin și mama sa Elena, încadrată în felurite chenare, uneori prezentă în frontispiciu, alteori în vinieta, datorită evlaviei domnitorului Constantin Brâncoveanu față de patronii săi spirituali. Se știe că a făcut tot posibilul pentru a cumpăra cu acest prilej, la Ierusalim, o parte din teritoriul unde a fost descoperită Sfânta Cruce, pentru ca românii care merg acolo să aibă un spațiu al lor, unde pot înălța rugăciuni lui Dumnezeu. Datorită apartenenței la religia creștină multe dintre viniete sunt reprezentate cu semnul sfintei cruci.

Decorul cărții este completat printr-o multitudine de aranjamente al unor xilogravuri.

Cel dintâi frontispiciu al cărții este reprezentat de așa-numitul *Deisis*: Mântuitorul Iisus Hristos alături de Sfinții Apostoli și Evangheliști Pavel și Ioan (dreapta, stânga). Registrul acestuia este ornă cu motive florale, fiind constituit din rodii, garoafe și flori de acant. Acestea au fost preluate din *Evanghelia* tipărită în oficina tipografică a Bucureștiului în anul 1682, regăsindu-se apoi în anul 1691 în *Mărgăritarele* aparținând lui «Sfântul Ioan Zlataust»²⁰.

Fiecare început de *Cazanie* este încadrat în frontispicii, frumos împodobite, urmate de letrine florale preluate din *Noul Testament* tipărit la Bălgrad în anul 1648.

Cel de-al doilea volum are coperta desprinsă de blocul cărții. Considerăm că a făcut parte dintr-o colecție diferită, întrucât nu coincide ornamentația, dar nici dimensiunile, aceasta fiind mai mică și fără urme de încuietori. Și aceasta are un chenar floral cu o cruce mare pe mijloc, distribuit în cele 4 colțuri cu motive florale. Cusătura volumului este realizată cu ață din bumbac cu trei nervuri proeminente. Cartea prezintă uzură funcțională a învelitorilor din piele constând în rosături, zgârieri pe suprafața acestora, dar este într-o stare bună de conservare, chiar dacă și aici întâlnim ușoare urme ale atacului xilofag. La acest volum capitalbandul este detașat complet, întrucât învelitorile cărții au fost degradate atât la capul, cât și la piciorul cărții. Neavând o copertă corespunzătoare blocul de file al cărții, prezintă îndoiri, răsuciri, fisuri, franjurări ale filelor ca urmare a mănuirii necorespunzătoare. În timp, hârtia suport s-a îngălbenit din cauza migrării apei în funcție de variațiile temperaturii și

²⁰ *Ibidem*, p. 223.

umidității (halouri). Și în acest volum întâlnim mici orificii circulare și ramificate ca urmare a atacului de *Anobidae* (carii).

Având în vedere că legătura cărților este diferită, cel dintâi volum fiind cusut pe 4 nervuri, iar cel de-al doilea având 3 nervuri, putem concluziona că locul de legare al acestei tipărituri a fost diferit.

La sfârșitul cărții întâlnim însemnarea: „Cazania aceasta este a sfintei biserici a satului Spinu, 1920”.

Conform *Catalogului preliminar al colecțiilor de carte veche din județul Vâlcea*²¹ editat de Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Vâlcea în colaborare cu Biblioteca Județeană „Antim Ivireanul” Vâlcea, apărut în anul 2001, la Editura Almarom, în eparhia noastră mai există trei exemplare ale acestei tipărituri: unul se află la Mănăstirea Cozia, altul la Mănăstirea Hurezi, iar un altul în Fondul²² de carte al Bibliotecii „Antim Ivireanul” din Râmnicu Vâlcea.

În consecință, putem afirma că la Mănăstirea Bistrița există un vast fond de carte românească veche deschis cercetării și valorificării acestuia pentru dezvoltarea și perpetuarea culturii.

---

²¹ Lucrare coordonată de prof. dr. Gheorghe Deaconu.

²² Aici întâlnim, la primele file, filigran reprezentat de trifoil atribuit morii de hârtie italiene din sec al XVII-lea (vezi Știrban 1999, p.77). Totodată, aducem mulțumiri doamnei bibliotecare Cristiana Olteanu, precum și întregului colectiv al instituției, pentru ajutorul acordat în consultarea acestei tipărituri.

List of illustrations

- Fig. 1 and 2** – *Chiriacodromion* printed in Bălgrad, 1699, front and back cover
Fig. 3 – Detail of the central ornament on the first cover *Chiriacodromion* printed in Bălgrad, 1699
Fig. 4 – Title page, *Chiriacodromion* printed in Bălgrad, 1699
Fig. 5 – The back of the title page with the coat of arms of the Transylvanian Metropolitanate and transliterated notes
Fig. 6 – The end of the first *Sermon* and the beginning of the second executed in ferrogallic ink and vermilion; deluxe edition
Fig. 7 – Illustration in the frontispiece and some vignettes represented by the icon of St. Emperors Constantine and his mother Elena; it is also found in *Bucoavnă (Primer)*
Fig. 8 – Leaf with watermark, *Chiriacodromion* printed in Bălgrad, 1699
Fig. 9 – Example of watermarks on various leaves
Fig. 10 – The second copy investigated in this communication; *Chiriacodromion* printed at Bălgrad, 1699 – first and last cover
Fig. 11 – Bookblock – *Chiriacodromion* printed in Bălgrad, 1699
Fig. 12 – Signature of the typographer of *Chiriacodromion* printed in Bălgrad, 1699
Fig. 13 – Example of a vignette represented by the Cross; similar, but with different models
Fig. 14 – Vignette and dropped initial capital letters that can also be found in *Bucoavnă*, printed at Bălgrad, in the same year, 1699

Fig. 1 și 2 – *Chiriacodromion* tipărit la Bălgrad, 1699, copertă față și spate

Fig. 3 – Detaliu ornament central, prima copertă, *Chiriacodromion* tipărit la Bălgrad, 1699

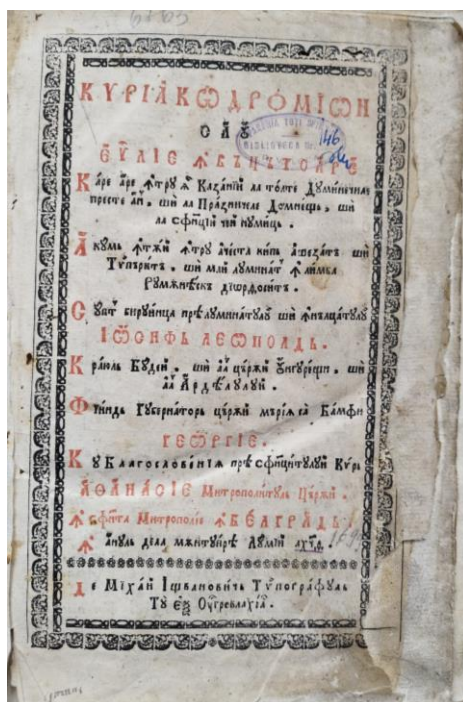

Fig. 4 – Foaia de titlu, *Chiriacodromion* tipărit la Bălgrad, 1699

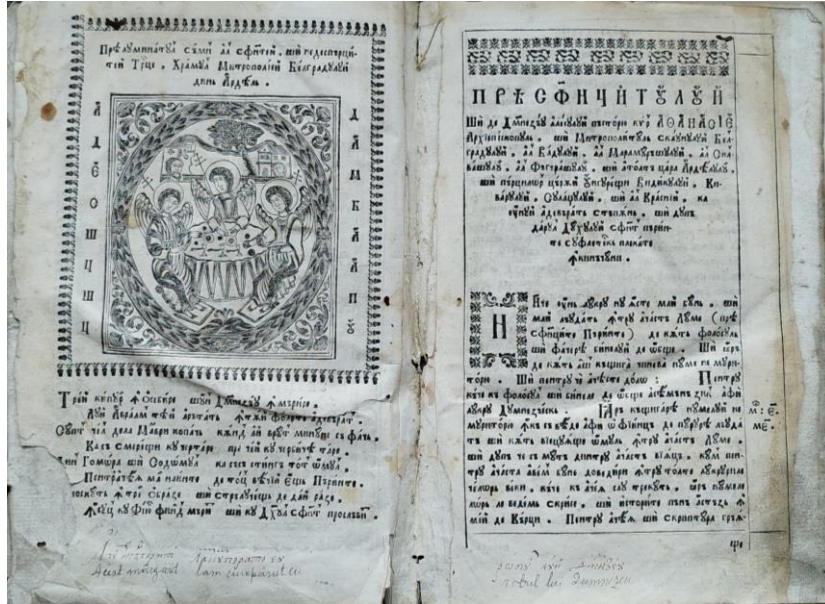

Fig. 5 – Versoul foii de titlu cu stema Mitropoliei Ardealului și însemnări transliterate

Fig. 6 – Sfârșitul primei Predici și începutul celei de-a doua, executată cu cerneală ferogalică și chinovar; ediție de lux

Fig. 7 – Ilustrație prezentă în frontispiciu și în unele viniete reprezentată de icoana Sf. Împărați Constantin și mama sa Elena; se regăsește și în *Bucoavnă*

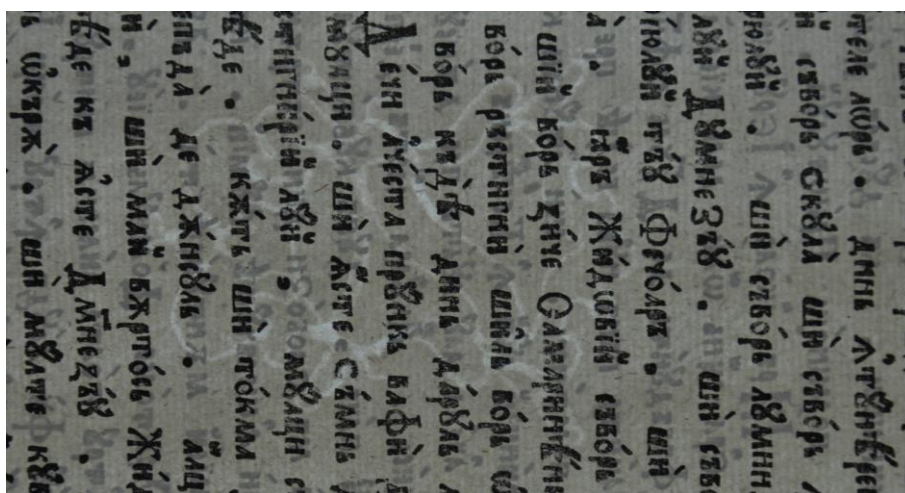
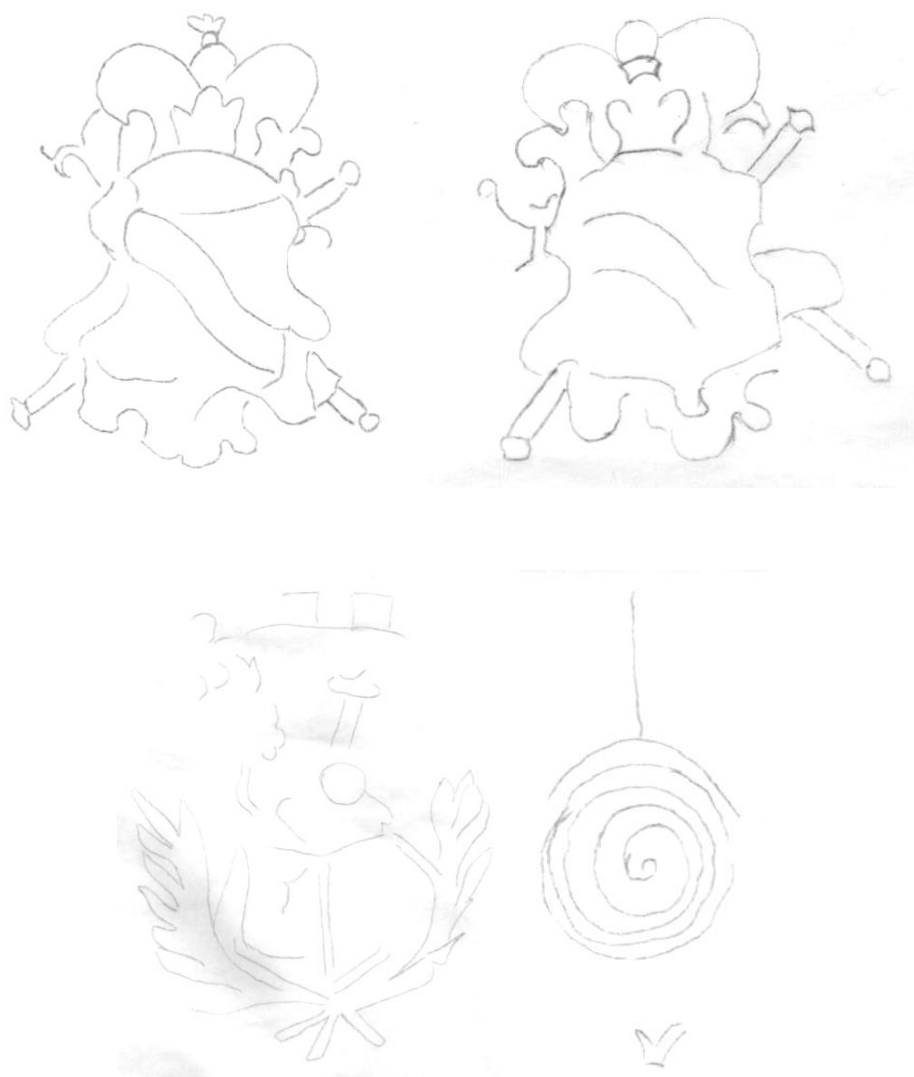

Fig. 8 – Filă cu filigran, *Chiriacodromion* tipărit la Bălgrad, 1699

Fig. 9 – Exemplu de filigrane la diverse file

Fig. 10 – Al doilea exemplar cercetat în prezenta comunicare; *Chiriacodromion* tipărit la Bălgrad, 1699 – prima și ultima copertă

Fig. 11 – Bloc file – *Chiriacodromion* tipărit la Bălgrad, 1699

Fig. 14 – Viniță și letrine care se regăsesc și în *Bucoavnă*, tipărită în același an, 1699, la Bălgrad

Abrevieri bibliografice

- Andreescu 2000 – Ana Andreescu, *Arta cărții. Cartea românească veche 1508-1700*, București, 2006.
- Avram 2010 – Marina Avram, „Pomelnice de parohie din Râmnicu Vâlcea (1822-1871) păstrate la Mănăstirea Bistrița”, în *Buletinul Cercurilor Științifice Studențești*, 16, 2010, p. 33-48.
- Bogdan 2017 – Florin Bogdan, *Catalogul expoziției temporare: „Tipăritu-s-au în Ardeal, în cetatea Belgradului. 450 de ani de la tipărirea primei cărți la alba Iulia”*, Sibiu-Cluj-Napoca, 2017.
- BRV I – Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche 1508-1830*, vol. I, București, 1903.
- Cartoian 1980 – Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1980.
- Chițimia, Toma 1989 – I. C. Chițimia, Stela Toma, *Crestomație de literatură română veche*, Cluj-Napoca, 1989.
- Dudaș 1987 – Florian Dudaș, *Vechi cărți românești călătoare*, București, 1987.
- Drăgulescu 2010 – Radu Drăgulescu, „Contribuția tiparului din Țările Române, în secolul al XVI-lea, la constituirea normei literare”, în *Transilvania*, nr 1, 2010, p. 18-23.
- Emilian 1989 – Episcopul Emilian al Albei-Iuliei, „Cuvânt înainte”, în *Bucoavna de la Bălgrad 1699*, Alba Iulia, 1989.
- Mârza, Dregheciu 1989 – Eva Mârza, Doina Dregheciu, *Cartea românească veche în județul Alba secolele XVI-XVII – catalog*, Alba Iulia, 1989.
- Mârza, Călugăru 1989 – Iacob Mârza, Dumitru Călugăru „Însemnătatea didactică a Bucoavnei de la Bălgrad (1699)”, în *Bucoavna de la Bălgrad 1699*, Alba Iulia, 1989.
- Mârza 1998 – Eva Mârza, *Din istoria tiparului românesc-Tipografia de la Alba Iulia 1577-1702*, Sibiu, 1998.
- Mârza 2008 – Eva Mârza, *Explorări bibliologice*, Sibiu, 2008.
- Radosav 2005 – Doru Radosav, *Istoria Transilvaniei*, vol II (1541-1711), Cluj-Napoca, 2005.
- Știrban 1999 – Sofia Știrban, *Din istoria hârtiei și filigranului: Tipografia românească a Bălgradului (sec. XVII)*, Alba Iulia, 1999.
- Zoba 2019 – Ioan Zoba din Vinț, *Cărare pre scurt pre fapte bune îndreptătoare*. Ediție, note, studiu introductiv, glosar și lista prescurtărilor de Alin-Mihai Gherman. Transcrierea textului maghiar Kolombán M. Judit, Alba Iulia, 2019.